

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TOVUSH VA HARFLARNI
O'RGATISH*****Norbekova Sitora Zayniddin qizi****O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti talabasi****Shodiyev Faxriddin Teshayevich****Ilmiy rahbar*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim bosqichida tovush va harflarni o'rgatish jarayonining mazmun-mohiyati, pedagog oldida turgan asosiy vazifalar va metodik yondashuvlar yoritilgan. Dastlabki sinflarda o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning savodxonligini shakllantirishda tovush va harf tushunchalarini to'g'ri, izchil o'rgatishning ahamiyati tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Boshlang'ich ta'lim, tovush, harf, savodxonlik, pedagogik yondashuv, o'qituvchi mahorati, metodika, maktabgacha tayyorgarlik.*

Bugungi kunda ta'lim tizimidagi islohotlar zahirida bolalarga chuqur, puxta bilim berish bilan bir qatorda ularni mustaqil fikrlovchi, faol, intellektual shaxs sifatida tarbiyalash masalasi turadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning savodxonlikka yo'l olishi, nutqiy malakalari shakllanishi va o'qish-yozish ko'nikmalarining rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Shu nuqtai nazardan, tovush va harflarni o'rgatish jarayoni nafaqat tilni o'rgatish, balki bolani tafakkur, idrok va muloqot faoliyatiga tayyorlash vositasi sifatida qaralishi lozim. Mazkur maqolada tovush va harf tushunchalarini boshlang'ich ta'limda samarali o'rgatishning metodik asoslari, o'qituvchi mahoratining o'rni va zamonaviy pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. O'qituvchining qanchalik mahoratli, o'z kasbining ustasi ekanligi — avvalo, u ta'lim-tarbiya etgan yosh avlodlar nazdida namoyon bo'ladi. Pedagog hali o'yinqaroqligi qolmagan, diqqat-e'tibori tarqoq, o'rganishga bo'lgan xohishdan ko'ra o'yin o'ynashga ehtiyoji baland bo'lgan jajji

bolalarning fikrini jamlashi, ularni maktab tartib-qoidalariga, odob-axloq normalariga odatlantirishi, ilm dargohining ilk saboqlari bilan qurollantirib borishi lozim.

Maktabning ilk kunlari — tayyorgarlik davri tugagach, o'quvchilar o'qishni o'rganish uchun zamin hozirlashadi. O'zbek alifbosida mavjud, talaffuzimizda qo'llaniladigan tovushlar va ularning grafik ifodasi bo'lgan harflar bilan yaqindan tanishadilar. O'quvchilarning aksariyati maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olgan saboqlari yoki uyda ota-ona, opa-ukalari shug'ullanishi natijasida harflarning bosma ko'rinishini tanib olgan bo'lishadi. Shuningdek, predmetlar ko'rsatilganda ularning nomi qaysi harflardan tashkil topganini ayta olishadi va bu harflarni harflar jadvalidan topib bera olishadi. O'qituvchi ana shu boshlang'ich saboqlarni umumlashtirib, keyinchalik yangi bilimlarni egallash uchun zamin yaratishi, harflarning o'qilishi va yozilishini o'rgatishi, tovushlarning harflardan farqli jihatlarini tushuntirishi va eng muhimi, o'qib-o'rganishga bo'lgan mehr-muhabbatni shakllantirishi zarur. Boshlang'ich poydevorni qo'yish — insonning butun umri davomida asqotadigan bilim va ko'nikmalarni bolajonlar xotirasiga muhrlash bo'lib, bu jarayon nihoyatda mas'uliyatli va mashaqqatli ish sanaladi.

Boshlang'ich ta'limda tovush va harflarni o'rgatish jarayoni bolalar uchun nafaqat yangi bilimlarni egallash, balki atrofdagi olamni o'zlashtirish, fikrlash, muloqot qilish kabi ko'nikmalarning shakllanishida ham muhim rol o'ynaydi. Dastlabki sinflarda bolalarga tovush va harf tushunchalarini to'g'ri, izchil va mantiqiy ketma-ketlikda o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Chunki bu bosqichda o'zlashtirilgan bilimlar o'quvchining keyingi savodxonlik faoliyatining asosini tashkil qiladi.

O'quvchilarga tovushlar va harflar haqida bilim berishda o'qituvchi avvalo ularning psixologik holatini inobatga olishi zarur. Bolalar bu davrda konkret tafakkur bosqichida bo'lganliklari sababli abstrakt tushunchalarni idrok etishda qiynalishlari mumkin. Shu bois, tovush va harf tushunchalarini real hayotiy misollar, predmetlar, o'yin elementlari, ko'rgazmali vositalar yordamida o'rgatish samarali natija beradi. Masalan, o'quvchilarga tovush bilan harf orasidagi farqni anglatishda quyidagi usuldan foydalanish mumkin: o'qituvchi biror predmetni (masalan, “ kitob ”) ko'rsatadi va bolalardan bu so'z nechta tovushdan tashkil topganini aniqlashni

soʻraydi. Soʻngra bu soʻz yozilganda nechta harf ishtirok etishini taqqoslab, tovush ogʻzaki nutqda eshitiladigan birlik, harf esa yozuvdagi belgidir, degan xulosaga kelinadi.

Tovush va harflarni oʻrgatish jarayonida quyidagi bosqichlarga amal qilish maqsadga muvofiq:

1. Ogʻzaki nutq asosida tovushni tanitish: Bolaga tovushni toʻgʻri talaffuz qilish va eshitish koʻnikmasi beriladi. Bu bosqichda logopedik mashqlar, talaffuzga oid oʻyinlar samarali boʻladi.

2. Tovushni soʻz ichida aniqlash: Oʻquvchilar soʻz ichida berilgan tovushni boshi, oʻrtasi yoki oxirida aniqlashni oʻrganadilar. Bu bosqichda diqqat va tafakkurni faollashtirish usullari qoʻllaniladi.

3. Tovushga mos harfni tanitish: Endi oʻquvchilarga tovushga mos yozuv belgisi – harf koʻrsatiladi. Bosma va yozma shakllarini farqlash, harfni yozish qoidalarini oʻrgatish bu bosqichning asosiy vazifasidir.

4. Harflar asosida soʻz hosil qilish: Harflarni birlashtirib, boʻgʻin va soʻz hosil qilish, oʻqish va yozishni boshlash jarayoni boshlanadi. Bu bosqichda bolalarning savodxonligi shakllanadi.

Mazkur jarayon davomida har bir harf uchun maxsus mashqlar, qisqa hikoyalar, sheʼrlar, chizmalar va qoʻllanmalar yordamida bolalarning qiziqishini uygʻotish, ularda oʻrganishga boʻlgan ichki motivatsiyani kuchaytirish muhimdir. Oʻquvchilarning yozuv defektlarini bartaraf etishda individual yondashuv, sabr-toqat, takrorlashga asoslangan mashqlar samarali natija beradi. Bundan tashqari, tovush va harflarni oʻrgatishda multimedaviy texnologiyalar, audio va video materiallar, interaktiv dasturlar, oʻyin platformalari yordamida darslarni tashkil etish zamonaviy talablarga javob beradi. Bu usullar orqali oʻquvchilarning eslab qolish qobiliyati ortadi, darslar mazmunli va qiziqarli oʻtadi.

Tovush va harflarni bosqichli va kontekstual oʻrgatish metodikasi. Ushbu metod bolalarning ogʻzaki nutqni idrok etishdan boshlab, harflarni yozish va oʻqishga oʻtishigacha boʻlgan izchil va mantiqiy bosqichlarni qamrab oladi. Unda eng avvalo oʻquvchilarning eʼtiborini ogʻzaki nutqqa qaratish orqali tovushlarni ajratishga

o'rgatiladi. Masalan, bolalarga tanish bo'lgan "olma" so'zi og'zaki aytiladi va ulardan shu so'zda qanday tovushlar borligi aniqlanadi. Bu usul orqali bola og'zaki nutqdagi tovushni eshitadi, idrok qiladi va unga e'tibor qaratadi.

Keyingi bosqichda tovushlar so'z tarkibida qayerda joylashganini aniqlashga urg'u beriladi. Bu orqali bolalarda diqqat, eslab qolish va tahlil qilish qobiliyati shakllanadi. Tovushlar so'zning boshida, o'rtasida yoki oxirida joylashganini aniqlash mashqlari orqali tafakkur rivojlanadi. Shundan so'ng, tovushga mos yozuv belgisi — ya'ni harf bilan tanishtiriladi. Bu bosqichda harfning bosma va yozma shakllari ko'rsatiladi, uning qanday yozilishi amaliy mashqlar orqali mustahkamlanadi. Har bir harf uchun vizual, eshitiluvchi va kinestetik usullar uyg'unlashtirilgan mashqlar qo'llaniladi: harfni chizish, plastilindan yasash, harf ishtirokidagi hikoya eshitish va shu harf bilan bog'liq rasmlar ko'rish.

Tovush va harflar bo'yicha yetarlicha bilim berilgach, o'quvchilar harflardan bo'g'in va so'z hosil qilishga o'rgatiladi. Bu bosqichda o'yinlar, qo'shiqchalar, interaktiv topshiriqlar orqali bolalarning savodxonlik asoslari shakllanadi. Harflarni birlashtirib o'qish, bo'g'inlab yozish, so'zlar ustida ishlash orqali dars mazmunli va samarali bo'ladi. Metodda individual yondashuvga alohida e'tibor beriladi — har bir o'quvchining idrok qilish darajasi, yozuv defektlari, qiziqishlari hisobga olinadi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar: multimedia vositalari, audio-video materiallar, interaktiv ilovalar orqali o'qitish usullari uyg'unlashtiriladi.

Ushbu metod bolaning og'zaki nutqini faollashtirish, tafakkurini rivojlantirish, yozuv va o'qishga qiziqishini kuchaytirish hamda savodxonlik asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, darslar bolalar uchun qiziqarli, mazmunli va esda qolarli o'tadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda tovush va harflarni o'rgatish jarayoni puxta metodik asosga ega bo'lib, u o'qituvchidan pedagogik mahorat, yondashuvning yangiligi, bolalar psixologiyasini chuqur bilishni talab qiladi. Aynan shu bosqichda o'quvchilarga berilgan asosiy bilimlar ularning kelgusidagi savodxonlik darajasi va ta'limdagi muvaffaqiyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun pedagogning didaktik yondashuvi, sabr-toqati, bolalar psixologiyasini

chuqur anglagan holda faoliyat yuritishi muhim ahamiyat kasb etadi. Tovush va harflarni farqlash, ularni to'g'ri talaffuz qilish, yozuvda qo'llay bilish kabi ko'nikmalarni shakllantirishda o'yin, ko'rgazmali vositalar va innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ushbu maqolada ilgari surilgan nazariy va amaliy fikrlar boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun uslubiy yordam bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
3. Tursunov U. Boshlang'ich sinflarda savod o'rgatish metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2019.
4. Qodirova M., Xolboyeva D. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. Soliyeva N. O'qish va yozuv o'rgatishning psixologik-pedagogik asoslari. — Toshkent: Ilm ziyo, 2022.
6. Karima Qosimova, Safo Matchonov, Xolida G'ulomova, Sharofat Yo'ldosheva, Sharofjon Sariyev "Ona tili o'qitish metodikasi". T.: "Nosir" 2009.